

DOI: 10.26565/2226-0994-2023-69-9

УДК: 141(410)"18":1(091):378.4(477.54-25)

Володимир Абашнік

ПАВЛО ЛЕЙКФЕЛЬД (1859–1930) ТА ІНДУКТИВНА ФІЛОСОФІЯ УІЛЬЯМА Г'ЮЕЛА (1794–1866)

В даній статті репрезентовано малодосліджене питання критичного аналізу основних положень індуктивної філософії англійського мислителя Уільяма Г'юела (1794–1866) в рамках університетської філософії, зокрема у публікаціях відомого харківського професора Павла Емілійовича Лейкфельда (1859–1930). На початку вказані головні етапи творчого та наукового шляху Павла Лейкфельда, зокрема його навчання в 2-й Харківській гімназії (1871–1878) та на історико-філологічному факультеті Харківського університету (1878–1883). Далі акцентовано увагу на його викладацькій діяльності в Харківському університеті (1884–1918), зокрема на стажуванні з 1884 р., викладанні історії філософії та логіки на посадах приват-доцента (з 1886 р.), екстраординарного професора (з 1893 р.) та ординарного професора філософії (з 1899 р.). Також вказано на його участі в міжнародних філософських та психологічних конгресах, зокрема в Мюнхені (1896), Женеві (1904), Гайдельберзі (1908), та на особливості його наукового стажування в університеті Грац (Австрія) у авторитетного професора Алексіуса Майнонга. Крім цього, звернуто увагу на головні риси викладання та публікацій Павла Лейкфельда під час його «Симферопольського (Кримського) періоду», коли він був там професором філософії та психології.

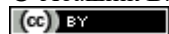
Публікації Павла Лейкфельда були присвячені трьом основним напрямкам: 1) логіці та історії логіки, 2) психології та педагогії, 3) історії філософії. Серед публікацій першого напрямку важливе значення мали дві його монографії: «Різні напрямки в логіці та основні завдання цієї науки» (1890) та «Логічне вчення про індукцію в найголовніші історичні моменти його опрацювання» (1896). У цих працях він проаналізував відповідні позиції відомих античних та англійських філософів (Арістотель, Френсіс Бекон, Джон Гершель, Джон Стюарт Мілл). Важливе місце в його аналізі займає критичне тлумачення індуктивної філософії Уільяма Г'юела, представленої, зокрема, у третьому виданні трьохтомної праці «Історія індуктивних наук, від найдавніших до теперішніх часів» (1857). У цьому сенсі спочатку було вказано на особливості даного твору англійського філософа, а потім на головні тези Лейкфельда у викладенні його розуміння позиції Г'юела.

Ключові слова: історія філософії, Харківська університетська філософія, англійська філософія 19-го століття, Павло Лейкфельд, Уільям Г'юел.

Постановка проблеми. Університетська філософія традиційно займала та продовжує займати важливе місце у розвитку вітчизняної філософії, зокрема в дебатах українських філософів з представниками різних філософських напрямків і шкіл. В названому контексті заслуговує уваги філософська та логічна позиція харківського професора Павла Лейкфельда в ракурсі його критичних дискусій з західноєвропейською філософською традицією 19-го сторіччя, зокрема з працями англійського мислителя Уільяма Г'юела. *Актуальність* теми цієї статті обумовлена, з одного боку, вагомим внеском Лейкфельда в розвиток вітчизняної філософії та логіки, зокрема й в межах його критики західноєвропейських авторів наприкінці 19-го та на початку 20-го сторіччя. З іншого боку, наукова та викладацька діяльність Лейкфельда в Харківському університеті мала впливи на студентів і вільних слухачів, серед яких були майбутні відомі літератори, філософи, представники інших наук.

Мета цієї статті полягає в аналізі особливостей філософської та логічної позиції Павла Лейкфельда в контексті його критичного розгляду окремих положень індуктивної філософії важливого представника англійської наукової традиції Уільяма Г'юела. У названому сенсі *завданнями* цієї статті є, по-перше, періодизація наукової творчості та

© Абашнік В.О., 2023.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

виявлення основних рис логічної та філософської позиції Лейкфельда, по-друге, репрезентація ключових ідей індуктивної філософії Г'юела, та, по-третє, розгляд особливостей критики Лейкфельдом філософської позиції Г'юела.

Стосовно *ступеня розробки* даної теми слід вказати, що філософські погляди Павла Лейкфельда у 20-му столітті майже не викликали інтересу в дослідників, за виключенням поодиноких згадувань деяких його робіт у радянських марксистів, котрі традиційно називали всіх професорів періоду до Жовтневого перевороту (1917) «буржуазними філософами», що своєю чергою автоматично означало хибність поглядів цих філософів. Натомість вже в 21-столітті, зокрема 27-28 листопада 2019 р. у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна була проведена міжнародна наукова конференція на тему «Античність та університетська філософія. До 180-річчя з дня народження Ф. О. Зеленогорського та 160-річчя з дня народження П. Е. Лейкфельда», яка дещо оживила історико-філософський інтерес до постаті і філософських поглядів Лейкфельда та його харківського вчителя Федора Зеленогорського. Так, в третій секції цієї конференції з доповідями виступили вітчизняні та зарубіжні науковці, котрі акцентували увагу на логічних поглядах Лейкфельда. Серед них були доповіді професорів Н. Г. Мозгової, С. О. Голікова, М. П. Плахтій, О. М. Юркевич та інших, які зверталися також у своїх попередніх публікаціях до логічних праць Лейкфельда [Античність, 2019].

Щодо розробленості другого аспекту теми, слід згадати, що Уільям Г'юел брав активну участь у філософських дебатах із своїми сучасниками в 19-му столітті. Із цього боку можна вказати на англійські праці, зокрема на статтю «Доктор Г'юел про моральну філософію» (1836) іншого відомого англійського філософа, Джона Стюарта Мілла [Mill, 1836]. Із англійських праць 20-го століття слід назвати статті «Уільям Г'юел та Джон Стюарт Мілл: Їх полеміка щодо наукового знання» (1955) Е. Стронга [Strong, 1955] та «Наукова методологія Уільяма Г'юела» (1976) М. Руза [Ruse, 1976]. Із досліджень останньої декади 20-го та початку 21-го століття щодо творчості Г'юела важливими були роботи сучасної американської дослідниці Лори Снайдер (нар. в 1964). У своїй праці «Реформуєчи філософію. Вікторіанські дебати про науку та суспільство» (2006) ця авторитетна авторка присвятила першу частину праці питанню «Г'юел та реформа індуктивної філософії» [Snyder, 2006, p. 33–95]. Пізніше вона оприлюднила різні статті про окремі аспекти філософської діяльності Г'юела, зокрема «Досвід та необхідність: дебати Мілла і Г'юела» [Snyder, 2021] тощо. Натомість творчість Г'юела досі залишалася поза увагою вітчизняних дослідників.

Стосовно третього аспекту теми цієї статті слід вказати, що дотепер немає окремих досліджень щодо критичного аналізу Лейкфельдом індуктивної філософії Г'юела жодною мовою, хоча автор даної статті в загальних рисах згадував про це у своїй докторській дисертації (2015) та інших публікаціях німецькою та українською мовами [Abaschnik, 2001; Абашнік, 2019а; Абашнік, 2019б]. Отже, *новизна* даної статті полягає у першому критичному огляді інтерпретації Лейкфельдом філософської та логічної позиції відомого англійського мислителя 19-го сторіччя Г'юела.

Павло Емілійович Лейкфельд народився 13(25) листопада 1859 р. у родині відставного поручика в маєтку Павлівка Бахмутського повіту (пізніше с. Павлівка, Торська сільська рада, Костянтинівський район, Донецька область). В 1871–1878 рр. він навчався у 2-й Харківській гімназії, котру закінчив з золотою медаллю. До речі, саме в цій гімназії в різні роки навчалися такі майбутні знаменитості, як медик І. П. Щелков (1833–1909), філолог О. О. Потебня (1835–1891), композитор М. В. Лисенко (1842–1912), біолог та Нобелівський лауреат І. І. Мечніков (1845–1916), художник С. І. Васильківський (1854–1917) та інші. Після цього, в 1878–1883 рр., Лейкфельд продовжив навчання на історико-філологічному факультеті Харківського університету, де він спеціалізувався на кафедрі філософії. На цей період припадають його перші історико-філософські студії, за одну з яких під назвою «Логічні вчення Герберта Спенсера» в 1881/1882 н. р. він був нагороджений золотою медаллю.

За рекомендацією професора філософії Федора Зеленогорського (1839–1908) з 1 січня 1884 р. Лейкфельд стає стипендіатом для приготування до професорського звання по кафедрі філософії Харківського університету [Абашнік, 2020]. Згідно з новим університетським статутом (1884), стипендіати повинні були спочатку скласти магістерські іспити, а потім писати та захищати магістерську дисертацію. Крім цього, стипендіати після складання магістерського іспиту, але ще до захисту дисертації, могли прочитати дві відкриті лекції та отримати вчене звання приват-доцента. Отже, після успішного складання магістерського іспиту та прочитання двох відкритих лекцій (одна – на вільну тему, інша – на тему, котра була визначена вченою радою факультету) з 1886 р. Лейкфельд стає приват-доцентом кафедри філософії Харківського університету та викладає різні курси, зокрема з античної філософії: «Федон Платона», «Горгій Платона», «Філософія Арістотеля», «Перша аналітика Арістотеля», «Нікомахова етика Арістотеля» [Лейкфельд, 1908, с. 47].

12 лютого 1891 року Лейкфельд захистив на історико-філологічному факультеті (відділенні) Варшавського університету магістерську дисертацію на основі своєї монографії «Різні напрямки в логіці та основні завдання цієї науки» (Харків, 1890). Ця праця складалась із семи глав, а на початку у короткій передмові (підписаний «Харків, 22 травня 1890 року») автор наголошував: «Все моє завдання – розглядаючи різні так звані напрямки в цій науці, сказати декілька слів на захист формальної логіки, як її розробляють ще з часів Арістотеля, та за можливістю точно і визначено сформулювати її загальні основні завдання» [Лейкфельд, 1890, с. I]. Отже, автор тут чітко виказав свою позицію щодо розуміння логіки як формальної логіки в аристотелівській традиції. До речі, рецензії на цю дисертацію написали відомі варшавські професори Генріх Єгорович Струве (Henryk Struve, 1840–1912) та Григорій Едуардович Зенгер (1853–1919). Уже в цій монографії Лейкфельд звертається до філософської позиції Г'юела, зокрема, вказуючи на третє видання його праці «Новий органон оновлений» [Whewell, 1858; Лейкфельд, 1890, с. 387] та називаючи його серед «прихильників індуктивної логіки» [Лейкфельд, 1890, с. 175].

27 лютого 1893 р. Лейкфельда було затверджено виконуючим обов'язки екстраординарного професора філософії Харківського університету. В цей час він продовжує викладати курси з античної філософії, а також додає курси з філософії Нового часу (Декарт, Спіноза, Ляйбніц) та логіки. Крім цього він працює над своєю докторською дисертацією, котра спочатку частинами публікується в 1895–1896 рр. у «Журналі міністерства народної освіти», а в 1896 р. виходить окремим виданням під назвою «Логічне вчення про індукцію в найголовніші історичні моменти його опрацювання» [Лейкфельд, 1896]. У переробленому варіанті окремі частини цієї праці під назвою «Щодо логічного вчення про індукцію. Історичні дослідження» Лейкфельд публікує в авторитетному німецькому «Архіві історії філософії» в 1895–1898 рр. [Leuckfeld, 1895–1898]. Із цього боку слід нагадати, що серед співвидавців вказаного часопису були такі відомі філософи, як Герман Дільс, Бенно Ердманн, Вільгельм Дільтей, Пауль Натопф, Христоф Зігварт, Едуард Целлер. До речі, у різних іноземних виданнях, зокрема у французькому «Часопису метафізики та моралі» (1896) було згадано цю німецьку публікацію із наступним зауваженням: «Лейкфельд вивчає історію індукції» [Reuves, 1896, р. 7].

2 березня 1897 р. Лейкфельд успішно захистив свою докторську дисертацію на підставі тексту вказаної монографії. Того ж року його призначають спочатку екстраординарним професором, а 24 червня 1899 р. ординарним професором кафедри філософії Харківського університету. Крім викладацької діяльності в цей період Лейкфельд бере активну участь і виступає з доповідями на міжнародних наукових форумах. Зокрема, в 1896 р. він брав участь в Міжнародному конгресі з психології в Мюнхені (Німеччина), в 1904 р. у 2-му Міжнародному філософському конгресі у Женеві (Швейцарія), в 1908 р. у 3-му Міжнародному філософському конгресі у Гайдельберзі (Німеччина), у 1909 р. у 6-му Міжнародному конгресі з психології в Женеві (Швейцарія). Влітку 1907 р. Лейкфельд стажувався у психологічних інститутах Німеччини (Берлін, Ляйпціг) та Австрії (Грац), де ознайомився з новітнім вченням «предметної теорії» (нім. die

Gegenstandstheorie), або «об'єктології» відомого австрійського професора психології та філософії Алексіуса Майнонга (Alexius Meinong, 1853–1920).

Наукові публікації Лейкфельда можна розділити на три напрямки: 1) логіка та її історія, 2) психологія та педагогіка, 3) історія філософії. В рамках першого напрямку, крім названих вище двох дисертацій і німецької роботи, слід вказати на його університетські курси «Логіки» (1899, 1901, 1906, 1908, 1915) й статті «Математична формула для визначення ймовірності гіпотез в її застосуванні до наукових побудов» (1898) і «Про гіпотетичні судження» (1906). В межах другого напрямку серед психологічних праць Лейкфельда можна назвати його літографовані курси, котрі він читав під назвою «Психологія» для харківських студентів в різні роки (1906, 1908, 1913, 1915). Із його історико-філософських праць заслуговують уваги статті «Декілька слів про Сократа та утилітаріанізм» (1889), «Щодо вчення Арістотеля про безсмертя душі» (1890), «Щодо Арістотеля» (1892), а також його курси «Давня філософія» (1901), «Середньовічна та нова філософія» (1907, 1908, 1914).

У 1912 р. Лейкфельд стає заслуженим професором і продовжує працювати до 1918 р. на кафедрі філософії Харківського університету, де серед його колег з 1 липня 1906 р. був приват-доцент І. С. Продан (1854–1919/20), а з 1 вересня 1913 р. виконуючий обов'язки екстраординарного професора філософії В. М. Каринський (1874–193?). Після Жовтневого перевороту Лейкфельд переїхав з Харкова до Сімферополя, де викладав психологію та філософію у заснованому там Таврійському університеті (пізніше – Кримському педагогічному інституті). В Сімферополі він продовжив свої психологічні дослідження, котрі розпочав у заснованому ним «Кабінеті експериментальної психології» (1908) у Харкові, та поступово став спеціалізуватися з психології. Також серед його праць «Кримського (Сімферопольського) періоду» домінувала психологічна тематика, наприклад, у статтях «Складання психологічних профілів» (1925), «Механічне запам'ятовування та раціональне» (1930) та інших.

Уільям Г'юел народився 24 травня 1794 р. у м. Ланкастер (Північна Англія) у багатодітній родині столяра та був найстаршим сином (із семи дітей). Спочатку він навчався у місцевій Королівській граматичній школі, а з 1812 р. завдяки стипендії продовжив навчання у знаменитому Трінті-коледжі при Кембриджському університеті. Під час навчання в коледжі Г'юел отримав декілька нагород і премій, зокрема з поезії (1814) та математики (1816). З 1817 р. він стає викладачем Трінті-коледжу, в 1825 р. з метою вивчення природничих наук, зокрема мінералогії, він подорожує до Відня та Берліну. Ще до цього він публікує декілька наукових праць, серед яких були: «Елементарний трактат про механіку» (1819), «Про обертальний рух тіл» (1823), «Трактат про динаміку» (1823). Отже, в цей період у центрі наукового інтересу Г'юела були природничі, зокрема математичні та фізичні, дослідження з домінуючим у них емпіричним методом, тобто в традиції та під впливом знаменитого Френсіса Бекона [Snyder, 2006, p. 37].

У 1828 р. Г'юела призначають професором кафедри мінералогії Трінті-коледжу, яку він очолює до 1832 р. На цей період припадають його наступні публікації: «Нарис про мінералогічну класифікацію та номенклатуру» (1828), «Математичний виклад деяких вчень політичної економії» (1829), «Наука в англійських університетах» (1831). Однак у філософському контексті найважливішою його працею в цей період була «Сучасна наука – індуктивна філософія» (1831), яка являла собою рецензію на трактат «Попереднє міркування щодо вивчення натурфілософії» (1830) відомого філософа, математика та астронома Джона Фредеріка Уільяма Гершеля (1792–1871). Зокрема, тут рецензент наголошував: «Індукція узгоджується з простим спостереженням у накопиченні фактів і з чистим розумом у формулюванні загальних положень; але вона робить більше, ніж спостереження, оскільки вона не тільки збирає факти, але й вловлює певний зв'язок або зв'язок між ними...» [Whewell, 1831, p. 379]. Отже, у порівнянні зі попередніми працями тут вже спостерігається очевидна еволюція поглядів Г'юела від суто англійської емпіричної

традиції до врахування критичної філософії Іммануїла Канта та його вчення про чистий розум.

У 1838 р. Г'юел став професором моральної філософії Кембриджського університету та займав цю посаду до 1855 р. Із цього боку він оприлюднив декілька робіт, зокрема: «Елементи моралі, включаючи політику» (1845) в двох томах, «Лекції з систематичної моралі» (1846), «Лекції з історії моральної філософії» (1852). Також з 12 жовтня 1841 р. його призначили керівником Трінті-коледжу при Кембриджському університеті (англ. Master of Trinity College, Cambridge), й на цій посаді він перебував до своєї смерті. Декілька разів Г'юел був проректором цього університету, зокрема в 1842 р. та 1855 р. Крім цього, за наукові заслуги він був обраний членом і почесним членом різних наукових товариств, зокрема «Королівського товариства» в Лондоні (1820), «Королівського товариства в Единбурзі» (1845), «Американської академії мистецтв та наук» (1847), віце-президентом «Геологічного товариства в Лондоні» тощо. Г'юел помер 6 березня 1866 р. після того, як впав з коня під час прогулянки.

Тепер звернімося до творчого доробку цього англійського мислителя. Слід сказати, що багато його праць ще не оприлюднені та зберігаються в зібранні «Папери Г'юела» (англ. Whewell Papers) в архіві Трінті-коледжу Кембриджського університету [Snyder, 2006, р. 335]. Як приклад різносторонньої діяльності Г'юела можна вказати на його внесок у справу досягнення миру між країнами та народами, зокрема завдяки його рішенням в своєму заповіті виділити кошти на заснування кафедри міжнародного права, котра в 1868 р. була відкрита при Кембриджському університеті під назвою «професура імені Г'юела з міжнародного права» (англ. Whewell Professorship of International Law). Основною метою діяльності цієї кафедри, її керівника та співробітників було вжиття «...таких заходів, які можуть зменшити зло війни і, нарешті, загасити війну між народами» [Maine, 1888, р. 1]. Ця кафедра була й залишається досить престижною серед англійських і міжнародних юристів. До речі, чотири керівники цієї кафедри в різні роки після Другої світової війни були судьями, а два з них – президентами головного судового органу ООН – Міжнародного суду у Гаазі (англ. International Court of Justice).

В контексті теми даної статті важливим внеском Г'юела були його праці, присвячені опрацюванню питання індукції в історичному та змістовному сенсі. Ключовою публікацією з цього погляду була його робота «Філософія індуктивних наук, заснована на їх історії» (англ. The Philosophy of the Inductive Sciences, founded upon their History), яка вийшла в двох томах в Лондоні у 1840 р. Друге видання цієї праці було оприлюднене в 1847 р. у переробленому та розширеному варіанті у двох томах. Третє видання вийшло вже у трьох томах у 1857 р. під новою назвою: «Історія індуктивних наук, від найдавніших до теперішніх часів». Крім цих робіт тематика індукції була присутня також в інших публікаціях Г'юела, зокрема в наступних монографіях: «Про індукцію, з особливим посиланням на 'Систему логіки' пана Дж. Стюарта Мілла» (1849), «Про філософію відкриття: історичні та критичні розділи» (1860). До речі, у останній праці Г'юел визнавав різні впливи на свою позицію та писав: «Однак це правда, що я сприйняв деякі погляди Канта, або принаймні деякі з його аргументів. Деякі розділи про ідеї простору та часу в *Філософії індуктивних наук*, були майже літературними перекладами з розділів у *Критиці чистого розуму*» [Whewell, 1860, р. 335].

Оскільки Лейкфельд у своїй харківській докторській дисертації (1896) зупиняється саме на третьому виданні роботи «Історія індуктивних наук, від найдавніших до теперішніх часів» (1857) Г'юела, далі коротко визначимо особливості цього видання. Перший том даного твору торкається переважно історико-філософської тематики та складається з п'яти книг: «Історія філософії грецької школи, у відношенні до фізичної науки» (книга I), «Історія фізичних наук у давній Греції» (книга II), «Історія грецької астрономії» (книга III), «Історія фізичної науки в Середні віки» (книга IV), «Історія формальної астрономії після періоду застою» (книга V), а також додатків до третього видання цієї праці. У «Вступі» автор вказував на коло своїх завдань та зокрема писав: «В даний час досить сказати, що

науки, які ми тут розглянемо, – це ті, котрі зазвичай прийнято називати *Фізичними науками*, і що під *Індукцією* слід розуміти той процес збирання загальних істин з розгляду конкретних фактів, за допомогою якого ці науки були сформовані» [Whewell, 1857a, p. 5].

Другий том праці «Історія індуктивних наук, від найдавніших до теперішніх часів» (1857) Г'юела складався з таких частин: 1) «Механічні науки» (книги VI та VII), 2) «Вторинні механічні науки» (книги VIII, IX та X), а також додатку до третього видання [Whewell, 1857b]. Своєю чергою третій том включав такі складові: 1) «Механіко-хімічні науки», зокрема «Історія електрики» (книга XI), «Історія магнетизму» (книга XII), «Історія гальванізму, або вольтівської електрики» (книга XIII), 2) «Аналітичні науки», зокрема «Історія хімії» (книга XIV), 3) «Аналітико-класифікаційна наука», зокрема «Історія мінералогії» (книга XV), 4) «Класифікаційні науки», зокрема «Історія систематичної ботаніки та зоології» (книга XVI), 5) «Органічні науки», зокрема «Історія фізіології та порівняльної анатомії» (книга XVII), 6) «Палеонтологічні науки», зокрема «Описова геологія» (книга XVIII), а також додатки до третього видання цієї праці. З цієї структури видно, що автор фактично охопив всі науки в контексті індукції, посилаючись до того ж також на відповідні дослідження філософів різних епох, наприклад, на Арістотеля [Whewell, 1857c, p. 95].

Якщо говорити про особливості індуктивної філософії Г'юела, на відміну від попередніх англійських теоретиків індукції (Френсіс Бекон), або його сучасників (Джон Гершель, Джон Стюарт Мілл), він дотримувався своєї власної концепції індукції, котра охоплювала три основні етапи (або кроки): 1) вибір фундаментальної ідеї (наприклад, простір тощо), 2) формування концепції, тобто специфічна модифікація певної ідеї, 3) визначення певних величин для вимірювання. В межах цих трьох етапів потім застосовуються спеціальні методи індукції щодо величин (наприклад, метод залишків) [Whewell, 1858, p. 202–219] і методи щодо подібності (метод градації, природної класифікації тощо) [Whewell, 1858, p. 220–231].

Тепер в контексті мети цієї статті звернімося до праці «Логічне вчення про індукцію в найголовніші історичні моменти його опрацювання» (1896) Лейкфельда. У структурному відношенні дана робота складається із «Передмови», двох розділів («1. Арістотель» і «2. Бекон Веруламський та переробка його вчення у Джона Стюарта Мілла») і «Заклучної частини». Два розділи у змістовному та формальному відношеннях не є рівноцінними, оскільки перший займає всього 24 сторінки, натомість другий охоплює майже 180 сторінок. Своєю чергою перший розділ «Арістотель» присвячений трьом питанням, котрі коротко окреслені у трьох невеликих параграфах: «Попередники Арістотеля» (Сократ, Платон), «Вчення Арістотеля» (тут переважно мова йде про «Органон», зокрема про силогізм і його роль у логіці Арістотеля), «Значення арістотелівського формального погляду на індуктивний процес» (тут мова йде про повну та неповну індукцію). На завершення першого розділу автор констатує: «Однак, не дивлячись на недоліки, Арістотелівське вчення про індукцію в історії розвитку цієї логічної теорії має вельми велике значення. Питання про операцію мислення, за якої індукція залишається процесом чисто формальним, у суттєвих рисах вичерпане великим Стагіритом; до того ж Арістотель перший взагалі став розробляти вчення про індуктивний висновок, і своїми роздумами, якими б вони не були, висунув ряд питань, котрі повинна розглянути логіка» [Лейкфельд, 1896, с. 24].

Розділ «2. Бекон Веруламський та переробка його вчення у Джона Стюарта Мілла» у змістовному відношенні є центральним у роботі Лейкфельда. Структурно він складається із «Загальних зауважень» і двох підрозділів: «А) Бекон» та «Б) «Переробка беконівського вчення у Джона Стюарта Мілла». Зі свого боку перший підрозділ присвячений таким питанням: «Загальний характер його вчення», «Індуктивний процес», «Додаткові допоміжні прийоми при індукції», «Оцінка беконівського вчення» [Лейкфельд, 1896, с. 25–69]. Тут харківський професор, з одного боку, високо цінує заслуги Френсіса Бекона у дослідженні індукції, але, з іншого боку, також підкреслює: «Будучи представником крайньої реакції

проти аристотелевсько-схоластичних поглядів і намагаючись виробити новий метод, котрий вирізнявся б універсальним характером і приводив би в науці до положень, котрі особливо важливі з практичної точки зору, Бекон заходить занадто далеко, перебільшує значення індукції й зовсім не вміє цінувати дедукцію та силізм, котрий так ґрунтовно вивчений Аристотелем та прославлений середньовічними вченими» [Лейкфельд, 1896, с. 66].

Своєю чергою підрозділ «Б» «Переробка беконівського вчення у Джона Стюарта Мілла» другого розділу монографії Лейкфельда включає в себе дві наступні частини: «Безпосередні попередники Мілла», котра складається із параграфів «1. Джон Гершель» [Лейкфельд, 1896, с. 69–108] і «2. Уільям Г'юел» [Лейкфельд, 1896, с. 108–142], та «Джон Стюарт Мілл» [Лейкфельд, 1896, с. 142–206]. Із цього боку харківський професор досить цікаво пояснює таку структуру даного підрозділу своєї праці: «Не дивлячись на те, що Гершель і Г'юел були сучасниками Джона Стюарта Мілла, ми говоримо про них, як про його попередників, і зупиняємося до того ж на гершелівському вченні, перш ніж звернемося до поглядів Г'юела. Гершель був знайомий з ідеями Г'юела та Джона Стюарта Мілла, і так само Г'юел – з поглядами Мілла. Однак, як відомо, 'Система логіки' Джона Стюарта Мілла вийшла в світ пізніше, ніж твори Г'юела "History of the Ind. Sciences" та "The Philosophy of the Ind. Sciences", а ці останні видані пізніше, ніж "Preliminary Discourse on the Study of Natural Philosophy"» [Лейкфельд, 1896, с. 69–70].

З цього погляду тепер звернімося до параграфу «2. Уільям Г'юел» вказаного підрозділу праці Лейкфельда. На початку автор коротко порівнює позиції Гершеля та Г'юела, а потім аналізує погляди останнього на індукцію в контексті розгляду наступних питань: «Загальна точка зору та поняття про індукцію», «Значення апріорного елемента під час індукції», «Комплекс понять, котрі висуваються при наведенні», «Процес відкриття індуктивних істин», «Перевірка узагальнень», «Індуктивні таблиці», «Допоміжні процеси при наведенні». Так, порівнюючи позиції попередніх мислителів щодо індукції, харківський вчений наголошує: «Г'юел іде у цьому відношенні ще далі: він прямо ставить собі завдання: вивчити процес відкриття наукових істин, на що між іншим вказують і назви його творів: "Novum Organon Renovatum" і "On the Philosophy of Discovery"» [Лейкфельд, 1896, с. 108–109].

Іншу важливу особливість у розумінні індукції Г'юелом у порівнянні з його попередниками та сучасниками (Бекон, Гершель) харківський філософ вбачає у впливах на його позицію німецької філософії, зокрема «Критики чистого розуму» Іммануїла Канта. Хоча Лейкфельд далі зауважує: «Але Кант різко розрізнявав чуттєвість (die Sinnlichkeit), розсудок (der Verstand) та розум (die Vernunft), й, згідно з цим, визнавав у людини апріорні форми чуттєвості, категорії розсудку і, нарешті, ідеї розуму. Г'юел подібне розмежування відкидає; деталі кантівської теорії втрачають у його очах своє значення. Він лише стверджує, що до складу будь-якого нашого знання входять 'ідеї'. Вони – незмінна його (знання) умова, скрізь у ньому необхідно присутній інгредієнт а priori, закони діяльності розуму чи думки – відношення, котрі вимальовуються нам в об'єктах чи наших сприйняттях, і про які зовнішні почуття самі по собі не могли б дати свідчень» [Лейкфельд, 1896, с. 109]. Дійсно, як було вище сказано, сам Г'юел визнавав впливи «Критики чистого розуму» на його позицію, однак він намагався віднайти свій шлях, зокрема й «між крайнощами Локка та Канта» [Snyder, 2006, p. 46].

Надалі Лейкфельд критично аналізує методологію Г'юела в рамках його індуктивної філософії та підкреслює: «Він описує ряд методів, котрі необхідно застосовувати, якщо мова йде про кількісні висновки. Між іншим, він до того ж трактує також про метод залишків. Дослідник, говорить він, вираховує із кількісних даних, котрі надані спостереженнями, величини, які вже обумовлюються тим чи іншим попередньо здобутим законом, та розглядає лише залишки; приходячи після цього до нового закону, він робить подібним чином та концентрує увагу на залишкових величинах, котрі знову отримуються і т. п.» [Лейкфельд, 1896, с. 124]. Після цього харківський філософ розглядає

конкретні методи англійського дослідника, вказуючи на їх переваги та недоліки. Зокрема мова йде про «метод градації», «метод природної класифікації», «метод балансу», «метод спостереження» тощо [Лейкфельд, 1896, с. 125–126].

У контексті критичного аналізу позиції англійського філософа слід вказати й на наступне зауваження Лейкфельда: «Коли Г'юел неодноразово зауважує, що дослідні висновки черпають свою загальність із ідей, то й тут можна вбачати у нього лише психологічні та гносеологічні вказівки, а не логічні. В цих його словах мова йде про джерело, із якого індуктивні положення отримують загальність і завдяки якому ми їх мислимо як загальні, а не про те, що їхній подібний характер слід доводити із понаддослідних ідей та посилань» [Лейкфельд, 1896, с. 140]. Взагалі, стосовно стилю викладення матеріалу слід критично зауважити, що Лейкфельд досить часто зловживає різними посиланнями та примітками, які нерідко у кількісному відношенні займають майже всю сторінку, тобто більше, ніж змістовне викладення конкретного питання [Лейкфельд, 1896, с. 110–112].

Як головні висновки цієї статті можна викласти наступне. По-перше, на прикладі публікацій і викладання Павла Лейкфельда наприкінці 19-го та на початку 20-го століття спостерігається продовження ініційованого Федором Зеленогорським переходу від початкової традиції Харківської університетської філософії з домінуванням ідей німецької класичної філософії (Кант, Фіхте, Шад) до зацікавленості англійською філософією, зокрема індуктивною філософією Уільяма Г'юела. По-друге, суттєве місце в даному сенсі займали логічні роботи Лейкфельда, зокрема його «Логічне вчення про індукцію в найголовніші історичні моменти його опрацювання» (1896), де він проаналізував позиції деяких авторитетних англійських мислителів (Бекон, Мілл, Гершель, Г'юел). По-третє, важлива заслуга Павла Емільовича Лейкфельда полягала й у популяризації ідей представника індуктивної філософії Уільяма Г'юела, зокрема завдяки його перекладам з англійської мови витягів та цитат із праць англійського автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Абашнік В. Філософ та психолог Павло Лейкфельд (1859–193?) про людину. *Проблема людини у філософії Матеріали XXVII Харківських міжнародних Сквородинівських читань* (ОКЗ «Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сквороди», 27–28 вересня 2019 року). Харків: Майдан, 2019. С. 3–11.

Абашнік В. О. Нові та попередні філософські традиції у Харкові: Федір Зеленогорський та Павло Лейкфельд. *Античність та університетська філософія. До 180-річчя з дня народження Ф. О. Зеленогорського та 160-річчя з дня народження П. Е. Лейкфельда*. Матеріали міжнародної наукової конференції, 27–28 листопада 2019 р., м. Харків. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. С. 92–97.

Абашнік В. О. Філософія та психологія Джеймса Мілля (1773–1836) в інтерпретації Федора Зеленогорського (1839–1908). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2020. №62. С. 90–98. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2020-62-10>

Античність та університетська філософія. До 180-річчя з дня народження Ф. О. Зеленогорського та 160-річчя з дня народження П. Е. Лейкфельда. Матеріали міжнародної наукової конференції, 27–28 листопада 2019 р., м. Харків. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 136 с.

Лейкфельд П. Э. Лейкфельд Павел Эмилевич. *Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905) / Под ред. М. Г. Халанского и Д. П. Багалея*. Харьков: Типография Адольфа Дарре, 1908. 2-й счет. С. 46–47.

Лейкфельд П. Э. Логическое учение об индукции в главнейшие исторические моменты его разработки. Санкт-Петербург: Тип. В. С. Балашева и К, 1896. IV, 248 с.

Лейкфельд П. Э. Различные направления в логике и основные задачи этой науки. Харьков: Типография Губернского Правления, 1890. IV, 387, II с.

Abaschnik V. O. Leibniz-Rezeption in der Ukraine im 18. und 19. Jahrhundert. *Nihil sine ratione. Mensch, Natur und Technik im Wirken von G. W. Leibniz. VII. Internationaler Leibniz-Kongreß. Berlin, 10.–15. September 2001. Vorträge in 3 Teilen hg. von Hans Poser u.a.* Berlin: Druckhaus Berlin–Mitte, 2001. 1. Teil. S. 1–8.

Leuckfeld P. Zur logischen Lehre von der Induction. Geschichtliche Untersuchungen. *Archiv für Geschichte der Philosophie*. In Gemeinschaft mit Hermann Diels, Wilhelm Dilthey, Benno Erdmann, Paul Natorp, Christoph Sigwart und Eduard Zeller herausgegeben von Ludwig Stein. Berlin: Druck und Verlag von Georg Reimer 1895. Band VIII. Neue Folge. I. Bd. S. 33–58; 353–372; 1897. Bd. X. S. 340–360; 1898. Bd. XI. S. 374–390.

Maine H. S. Whewell Lectures, International Law, A Series of Lectures Delivered before the University of Cambridge, 1887. London: John Murray, 1888. 234 p.

Mill J. S. Dr. Whewell on Moral Philosophy. *Westminster Review* 1836. 58. pp. 349–385.

Revue. *Revue de Métaphysique et de Morale* 1896. T. 4. No. 1 (Janvier). pp. 6–9.

Ruse M. The Scientific Methodology of William Whewell. *Centaurus* 1976. No 20. pp. 227–257.

Snyder L. J. Reforming philosophy: a Victorian debate on science and society. Laura J. Snyder. Chicago, Ill.: Univ. of Chicago Press, 2006. X, 386 p.

Snyder L. J. Experience and Necessity: The Mill-Whewell Debate. *Philosophy of Science. The Key Thinkers*. Ed. by J. R. Brown. 2nd ed. London and New York: Bloomsbury Academic, 2021. pp. 11–30.

Strong E. W. William Whewell and John Stuart Mill: Their Controversy over Scientific Knowledge. *Journal of the History of Ideas* 1955. No 16. pp. 209–231.

Whewell W. History of the Inductive Sciences, from the Earliest to the Present Time. The third edition, with additions. In three volumes. London: John W. Parker and son, 1857. Vol. I. xxxii, 394 p.

Whewell W. History of the Inductive Sciences, from the Earliest to the Present Time. The third edition, with additions. In three volumes. London: John W. Parker and son, 1857. Vol. II. xii, 488 p.

Whewell W. History of the Inductive Sciences, from the Earliest to the Present Time. The third edition, with additions. In three volumes. London: John W. Parker and son, 1857. Vol. III. xiv, 565 p.

Whewell W. Modern Science – Inductive Philosophy. Review of Preliminary Discourse on the Study of Natural Philosophy, by J. Herschel (1830). *Quarterly Review* 45 (1831). pp. 374–407.

Whewell W. Novum Organon Renovatum. Being the second part of the Philosophy of the Inductive Sciences. The third edition, with large additions. London: John W. Parker and son, 1858. xxiii, 370 p.

Whewell W. Of Induction, with Especial Reference to Mr. J. Stuart Mill's "System of Logic". London: John W. Parker, 1849.

Whewell W. On the Philosophy of Discovery: Chapters Historical and Critical. London: John W. Parker, 1860.

Абашнік Володимир Олексійович

доктор філософських наук, професор

кафедра теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна

E-mail: abaschnik@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2584-5929>

Стаття надійшла до редакції: 06.09.2023

Схвалено до друку: 10.10.2023

PAUL LEUCKFELD (1859–1930) AND THE INDUCTIVE PHILOSOPHY OF WILLIAM WHEWELL (1794–1866)

Abaschnik Volodymyr O.

D.Sc. in Philosophy, Professor

Department of Theoretical and Practical Philosophy named after Professor J. B. Schad

V. N. Karazin Kharkiv National University

4, Svobody sqr., 61022, Kharkiv, Ukraine

E-mail: abaschnik@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2584-5929>

ABSTRACT

This article presents a little-studied issue of critical analysis of the main provisions of the inductive philosophy of the English thinker William Whewell (1794–1866) within the framework of university philosophy, in particular in the publications of the famous Kharkiv professor Pavlo Emilievych Leuckfeld (1859–1930). In this context, the main stages of Pavlo (Paul) Leuckfeld's creative and scientific path are indicated at the beginning, in particular his studies at the 2nd Kharkiv Gymnasium (1871–1878) and at the Faculty of History and Philology of Kharkiv University (1878–1883). Further, attention is focused on his teaching activities at Kharkiv University (1884–1918), in particular on his fellowship since 1884, teaching the history of philosophy and logic as a private docent (since 1886), extraordinary professor (since 1893) and ordinary professor of philosophy (since 1899). His participation in international philosophical and psychological congresses, in particular in Munich (1896), Geneva (1904), Heidelberg (1908), and the peculiarities of his scientific fellowship at the University of Graz (Austria) with the authoritative professor Alexius Meinong are also indicated. In addition, attention is paid to the main features of Pavlo Leuckfeld's teaching and publications during his “Simferopol (Crimean) period”, when he was a professor of philosophy and psychology there.

Pavlo Leuckfeld's publications were devoted to three main areas: 1) logic and the history of logic, 2) psychology and pedagogy, and 3) the history of philosophy. Among the publications of the first direction, two of his monographs were of great importance: “Various Trends in Logic and the Main Tasks of this Science” (1890) and “Logical Doctrine of Induction in the Main Historical Moments of Its Development” (1896). In these works, he analyzed the relevant positions of famous ancient and English philosophers (Aristotle, Francis Bacon, John Herschel, and John Stuart Mill). An important place in his analysis is occupied by the critical interpretation of the inductive philosophy of William Whewell, presented in particular in the third edition of the three-volume work “History of the Inductive Sciences, from the Earliest to the Present Time” (1857). In this sense, the features of this work of the English philosopher were first pointed out, and then the main theses of Paul Leuckfeld in presenting his understanding of the position of William Whewell.

Keywords: *History of Philosophy, Kharkiv University Philosophy, 19th Century English Philosophy, Paul Leuckfeld, William Whewell.*

REFERENCES

- Abaschnik, V. O. (2001). Leibniz-Rezeption in der Ukraine im 18. und 19. Jahrhundert. *Nihil sine ratione. Mensch, Natur und Technik im Wirken von G. W. Leibniz. VII. Internationaler Leibniz-Kongress. Berlin, 10.–15. September 2001. Vorträge in 3 Teilen* hg. von Hans Poser u.a. 1. Teil (pp. 1–8). Berlin: Druckhaus Berlin–Mitte.
- Abaschnik, V. (2019a). Philosopher and psychologist Pavlo Leuckfeld (1859–1930) about man. *The Problem of Man in Philosophy. Proceedings of the XXVII Kharkiv International Skovoroda Readings (OCF “National Literary and Memorial Museum of H. S. Skovoroda”, September 27–28, 2019)*. (pp. 3–11). Kharkiv: Maidan. (In Ukrainian).
- Abaschnik, V. O. (2019b). New and Previous Philosophical Traditions in Kharkiv: Fedir Zelenogorsky and Pavlo Leuckfeld. *Antiquity and University Philosophy. To the 180th anniversary of the birth of F. O. Zelenogorsky and the 160th anniversary of the birth of P. E. Leuckfeld. Proceedings of the International Scientific Conference, November 27–28, 2019*. (pp. 92–97). Kharkiv. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University. (In Ukrainian).

- Abashnik, V. O. (2020). Philosophy and Psychology of James Mill (1773–1836) in the Interpretation of Fedir Zelenogorsky (1839–1908). *Herald of V. N. Karazin Kharkiv National University*, “Philosophical peripeteia”, № 62, 90–98. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2020-62-10> (In Ukrainian).
- Antiquity and University Philosophy. To the 180th anniversary of the birth of F. O. Zelenogorsky and the 160th anniversary of the birth of P. E. Leuckfeld. Proceedings of the International Scientific Conference, November 27–28, 2019, Kharkiv.* (2019). Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University. (In Ukrainian).
- Leuckfeld, P. E. (1908). Leuckfeld Pavlo Emilievych. *The Faculty of History and Philology of Kharkiv University for the First 100 Years of Its Existence (1805–1905)*. Ed. by M. G. Khalansky and D. I. Bagaley. Kharkiv: Adolf Darré Publishing House, 1908. 2nd account. pp. 46–47. (In Russian).
- Leuckfeld, P. E. (1896). *Logical Doctrine of Induction in the Main Historical Moments of Its Development*. St. Petersburg: Typ. V. S. Balasheva & Co. (In Russian).
- Leuckfeld, P. E. (1890). *Various Trends in Logic and the Main Tasks of this Science*. Kharkiv: Printing House of the Provincial Government. (In Russian).
- Leuckfeld, P. (1895–1898). Zur logischen Lehre von der Induction. *Geschichtliche Untersuchungen. Archiv für Geschichte der Philosophie*. In Gemeinschaft mit Hermann Diels, Wilhelm Dilthey, Benno Erdmann, Paul Natorp, Christoph Sigwart und Eduard Zeller herausgegeben von Ludwig Stein. Band VIII. Neue Folge. I. Bd. S. 33–58; 353–372; 1897. Bd. X. S. 340–360; 1898. Bd. XI. S. 374–390. Berlin: Druck und Verlag von Georg Reimer.
- Maine, H. S. (1888). *Whewell Lectures, International Law, A Series of Lectures Delivered before the University of Cambridge, 1887*. London: John Murray.
- Mill, J. S. (1836). Dr. Whewell on Moral Philosophy. *Westminster Review*, 58. pp. 349–385.
- Revue (1896). *Revue de Métaphysique et de Morale*. T. 4. No. 1 (Janvier). pp. 6–9.
- Ruse, M. (1976). The Scientific Methodology of William Whewell. *Centaurus*. No 20. pp. 227–257.
- Snyder, L. J. (2006). *Reforming philosophy: a Victorian debate on science and society*. Chicago, Ill.: Univ. of Chicago Press.
- Snyder, L. J. (2021). Experience and Necessity: The Mill-Whewell Debate. *Philosophy of Science. The Key Thinkers*. Ed. by J. R. Brown. 2nd ed. London and New York: Bloomsbury Academic. pp. 11–30.
- Strong, E. W. (1955). William Whewell and John Stuart Mill: Their Controversy over Scientific Knowledge. *Journal of the History of Ideas*. No 16. pp. 209–231.
- Whewell, W. (1857a). *History of the Inductive Sciences, from the Earliest to the Present Time. The third edition, with additions. In three volumes*. London: John W. Parker and son. Vol. I.
- Whewell, W. (1857b). *History of the Inductive Sciences, from the Earliest to the Present Time. The third edition, with additions. In three volumes*. London: John W. Parker and son. Vol. II.
- Whewell, W. (1857c). *History of the Inductive Sciences, from the Earliest to the Present Time. The third edition, with additions. In three volumes*. London: John W. Parker and son. Vol. III.
- Whewell, W. (1831). Modern Science – Inductive Philosophy. Review of Preliminary Discourse on the Study of Natural Philosophy, by J. Herschel (1830). *Quarterly Review*, 45. pp. 374–407.
- Whewell, W. (1858). *Novum Organon Renovatum. Being the second part of the Philosophy of the Inductive Sciences. The third edition, with large additions*. London: John W. Parker and son.
- Whewell, W. (1849). *Of Induction, with Especial Reference to Mr. J. Stuart Mill's “System of Logic”*. London: John W. Parker.
- Whewell, W. (1860). *On the Philosophy of Discovery: Chapters Historical and Critical*. London: John W. Parker.

Article arrived: 06.09.2023

Accepted: 10.10.2023